

5. Összefoglalás helyett – Változó identitás a roma közösségekben

Kutatásunk egyik legfontosabb mozgatórugója volt, hogy szélesebben rálássunk arra a változásra, amely sokak szerint bekövetkezik akkor, amikor a cigányok megtérnek. Utolsó táblázatunkban azt mutatjuk be, milyen változásokat láttak a kérdezett tagok a cigányok megtérésekor. A kérdés úgy hangzott, hogy *Milyen változást lát leggyakrabban a roma/cigány emberek életében a gyülekezethez való csatlakozás után? Kérem, mondjon három példát röviden!* Vagyis a kérdést nyitott kérdésként tettük fel, az összevont kategóriákat pedig a válaszok alapján különítettük el. Az 5/1. táblázat mutatja azt a válaszstruktúrát, amit a válaszok alapján hoztunk létre.

változások típusa	első eml.	második e.	harmadik e.
változó (etnikai) identitás	0,6	2,1	1,8
szabadulás függőségből	34,9	20,5	15,0
fizikai gyógyulás	1,5	0,6	1,0
jobb családi kapcsolatok	2,8	4,4	7,0
erkölcsi élet javulása	13,4	20,6	25,1
életmód, szokások	45,8	51,3	49,6
nincs változás vagy rosszabb lett	1,0	0,5	0,5
összesen	100	100	100

5/1. táblázat – Bekövetkezett változások megoszlása említések szerint (%)

A legfontosabb mondanivalója a táblázatnak, hogy elenyészően alacsony azok aránya, akik nem látnak változást a megtérőknél, vagy negatív változást érzékelnek – azonban ilyen is van. A válaszadók 99%-a viszont minden esetben pozitív változásokat lát a megtérő romák életében.

Az életmód, szokások esetén olyan példákat említettek, mint „jobbá vált, nem ve-rekszik, nem jár kocsmázni, szeretetteljesebb lett, másképp áll a munkához, szeret tanulni” stb. Az erkölcsi élet javulásához olyan elemeket soroltunk, mint „nem hazudik, nem lop, nem csal, nem paráználkodik”, valamint a kifejezetten vallásos élethez tartozó megjegyzéseket. Minden olyan említés a családi kapcsolatokhoz sorolódott, amely a családi élet javulásáról vagy a gyermeknevelés pozitív változásáról tett említést. A fizikai gyógyulásnál olyan válaszokat gyűjtöttünk össze, amelyek valamilyen betegségből való szabadulást említett. A függőségből való szabadulásnál az alkohol, cigaretta,

drog és játékszenvedély elhagyását említők válaszait szedtük csokorba. A változó (etnikai) identitás alatt pedig azok a válaszok kerültek egy halmazba, amelyek kifejezetten a gondolkodásmód, „cigány hagyományok elhagyása, cigányságból való előrehaladás” stb. változásokat említettek.

Radikális változás az életben

Eredményeink által most először láthattuk reprezentatív mintán azt, hogy amikor a megtérő romák radikális változásáról teszünk említést, nem elszigetelt, lokális, egyedi, hanem általános jelenségről beszélhetünk. Korábban is voltak kutatások, amelyek e lényeges változásra felhívták a figyelmet, azonban ezek vagy lokális vizsgálatok voltak, vagy nem reprezentatív módszerek adatai alapján dolgoztak, ami miatt nem tudhattuk biztosan, mennyiben általános, mennyiben egyedi, amit látunk (PÉCELI-LUKÁCS 2009, GOG 2008, BLASCO 2000, ATANASOV 2008 stb.).

A válaszok alapján hat kategóriába tudtuk rendezni a felsorolt változásokat. Ezek között pedig a két legdominánsabb kategória az életmód és szokások, valamint a valamilyen függőségből való szabadulás. 65-80%-a a megkérdezetteknek említi ezeket.

Hogy a jelenséget még jobban megértsük, emlékeznünk kell a korábban bemutatott bibliaolvasási, imádkozási, templomba járási és egyéb valláshoz kapcsolódó gyakorlatra is. Néha egészen meglepő, hogyan alakul át emberek élete, hogyan változnak pozitívan szokásaik, életvitelük. Megállapításainkkal egyéb romakutatások is összhangban állnak.

Rózsahegyiné Juhász Éva idézi az egyik első ilyen magyarországi tapasztalatot Sója Miklós plébános tollából: „Kezdő hodászi napjaimban a Rühes-tóból meztelen, illetve nyálkaruhájú gyerekek merészkednek ki hozzám a partra. Negyven évvel később pedig a Rühes-tó partján épült kápolna ajtajában Csipkerózsikának öltözve, mint a tó csodás tündérei, tavirózsái, cigánylánykák, kezükben csokrot, eszükben köszöntő verset szorongatva a püspökre, ENSZ képviselőkre várnak, verselnek, csokrokat adnak. Hasonlítsuk össze a hínáros gyerekekkel! Csak a külsejüket! Hát még a bensőjüket összehasonlítva, mekkora távolságokat fedezhetünk fel!” (RÓZSAHEGYINÉ 2003:23).

Blasco hasonló változást lát a spanyol gitanok között, kiegészítve az előbb látottakat a következőkkel: gyakoribb rokonságon kívüli kapcsolatok; kibékíthetetlen kapcsolatok drámai megbocsátása – és később büszkének rá, hogy párbeszéddel tudták elintézni az ellentétet; szélesebb kapcsolatrendszer; a hagyományos cigány közösségi értékek megkérdőjelezése – például az anyagi, rokonsági hierarchiát az új rend képes felülírni (BLASCO 2008).

A Péterfi-Szűcs szerzőpáros ekképpen foglalja össze a tapasztaltakat. „A szabadkeresztény gyülekezetekben rendkívül jelentős az erkölcsi elkötelezettség kívánalma. (...) Az elvárások három csoportban jelentkeznek: 1. minél több időt szentelni a hit dolgának, az imádkozásnak, a Biblia olvasásának, a gyülekezet építésének és a szolgálatoknak; 2. a világias időtöltések egyike sem válhat szenvedéllyé (tévénézés); 3. tartózkodni kell mindattól, ami káros az egészségre” (PÉTERFI-SZÜCS 2004:158).

Ugyanitt egy visszaemlékezés részlete olvasható: „Ez a két év az életemből jobb volt, mint az összes előző. A hátralévő életemben tartson meg az Úr, hogy tovább is őt követhessem, mert akkor lesz új életem. 53 évet az ördögnek adtam. (K. D. 55 éves férfi)” (PÉTERFI-SZÜCS 2004:159).

Majd ezt írják: „Abban az időben nagy volt itt az italozás, meg a lopás, fantasztikus, milyen lopások voltak: a tyúkot, a zöldséget, a gyümölcsöt felszedték. Rájuk bizonyítani nem lehetett, de dühösek voltak az emberek. Kopasz Jenő térítése után¹⁸⁰ mindez megváltozott” (PÉTERFI-SZÜCS 2004:164).

Hosszasan lehetne sorolni azokat a szerzőket, akik feltárják az ilyen és ehhez hasonló változásokat a megtérő romák életében. Tapasztalataink szerint az új vallásos önazonosság olyan erős, hogy a tagság esetenként inkább vállalja a nehézségeket az életben, minthogy a vallásos elvekből engedjen. Egy gyülekezet vezetője arról számolt be nekünk, hogy csatlakozni szerettek volna egy bejegyzett egyházhoz, hogy megerősödjének, támogatásra találjanak, de – tudomásuk szerint – erkölcsileg némileg kifogásolható lelkészt akartak hozzájuk, a felügyeletükre kihelyezni, amit nem tudtak elfogadni, ezért inkább kívül maradtak, ami anyagilag hátrányosan érintette őket, mégis inkább ezt az utat választották.

Az új cigány identitás

A cigány identitás kérdésével foglalkozó tanulmányok legszembetűnőbb közös ismertetője, hogy a romákra jellemző kettős (vagy többszörös)¹⁸¹ identitást gyakorlatilag minden esetben konfliktusos identitásként írják le. Szinte megkerülhetetlenül kialakul a többségi társadalom és a saját csoport reprezentációja alapján az önmagáról és környezetéről való kettős ismeret. Ezzel egy időben azonban (szinte mindig) kibékíthetetlen ellentét is létrejön a két identitás között. Bindorffer Györgyi szerint ennek oka, hogy a cigányok két identitásforrása (magyar és cigány) egymásnak ellentmondó és versengő elemeket tartalmaz (BINDORFFER 2001).

Az identitás egyfajta önjellemzés, önlátás, amely a környezetünk befolyása és az ez alapján (is) magunkról kialakított kép alapján formálódik bennünk. Az etnikai (kettős) identitás kialakulása folyamán azonban nem csak egy bizonyos csoporthoz (nemzethez, valláshoz, osztályhoz, kultúrához stb.) való tartozás alapján látjuk, érezzük, gondoljuk önmagunkat, hanem legalább két csoport interakciójában.¹⁸²

---

¹⁸⁰ Azaz már több mint negyven éve.

¹⁸¹ Többféle elnevezés is előfordul a szakirodalomban: kettős identitás, bikulturalizmus, poliidentitás, rétegzett identitás, többszörös identitás (ehhez lásd Tóth 2007, Jones & McEwen 2000 stb.).

¹⁸² Elvileg és gyakorlatilag is sokféle csoporthoz tartozhatunk (az osztály, banda, énekkar, akármilyen egyéb csoport is lehet). Sokféle csoport alakíthatja a magunkról alkotott képet, azonban most csak a két legfontosabb tényezőre fókuszálunk, mivel ezek hatása lényegesen erősebb a többi, kisebb hatásnál.

Így a cigányok identitása legalább három forrásból táplálkozik:

1. Többségi társadalom kisebbséghez való viszonya, értékítélete, és az, ahogy ezt kifejezi.
2. A saját csoportról alkotott kép, értékítélet.
3. Az önmagukról kialakított kép, értékítélet.

Maga az identitás e három fő forrás interakciójában jön létre, ebből épül fel.

Kutatásunkban két olyan forrást azonosítottunk, amelyek az új identitás kialakításában kiemelkedő szerepet kapnak: a radikális változás, amely a személyekben bekövetkezik a megtérés hatására, és maga a cigány ébredési mozgalom, mint jelenség. Nézzük meg, hogyan határozza meg e két terület az új identitást!

A „jó cigány” képe

Tajfel a szociális identitás kapcsán fogalmazza meg, hogy az identitás építésének fontos része, amikor az emberek töreksenek egy pozitívan megítélt szociális önazonosságra (TAJFEL 1978, TAJFEL & TURNER 1986). Ehhez összehasonlítják magukat és saját csoportjukat másokkal és más csoportokkal. A külső csoportok amolyan referenciacsoportként szolgálnak az egyén viselkedése, önazonossága kialakításában. Az összevetésből leszűrt eredmények befolyásolják, hogyan gondol magára az egyén.

A cigányságra is jellemző, hogy az egyéb csoportokkal való összehasonlítás mellett a saját csoporton belül megkülönböztetéseket tesznek: jó cigány versus rossz cigány (lásd például PÁLOS 2010). Ez fontos része a személyes és a csoporton belüli hovatartozás által épülő önazonoságtudatnak. A terepen való munkánk során folyamatosan találkoztunk a „jó cigány” reprezentációjával. A megtért tagoktól gyakran hallottuk, hogy ők már mások, az ő életük megváltozott. Ők valamit elértek, ami az identitásukat, önmagukról alkotott képüket teljesen megváltoztatta. Mindezt nem kis büszkeséggel emlegették. Az okot pedig minden esetben a megtérésben látták. Saját megfigyeléseink szerint is a megtérés a változás motorja.

A gyülekezeti élettel, a megtéréssel jött változás új helyzetet teremt az egyén gondolkodásában, ezáltal a családjában, majd a tágabb közösségében is (cigánytelep, utca, helység). Ezzel együtt megváltoztatja a cigányságról alkotott képüket is. Kialakul a „jó példa vagyok, jó példának kell lennem” kép. Amikor a roma ember az új állapotában a korábbi környezetét vizsgálja, önkéntelenül összehasonlítja magát régi énjével, a környezetével, és látja a különbséget. Az új vallási környezet pedig elvárja a pozitív példa megformálását, a következetesen (bibliásan) vallásos, erkölcsös életet és a példamutatást, ami a vallásos üzenet továbbadásának (misszió) fontos része (lásd még GOG 2008:66).

A szociális reprezentáció nyelvén úgy érthetjük meg a jelenséget, hogy ezt az új képet a cigányság a „jó cigány” képéhez horgonyozza le. Ezzel nagyban megváltozik az önmagáról és a saját csoportról kialakított képe, és ezzel az identitása. A folyamat-

ban fontos szerepet játszik az is, hogy ezek a gyülekezetek többnyire roma többségű csoportok. És gyorsan fejlődnek. Ezzel a változás nem elszigetelt, nem csak az egyént érinti, hanem egy tágabb etnikai csoporton (cigányok) belüli saját csoportot is (gyülekezeti csoport, de az egész mozgalom is ennek számít), amely szintén a „jó cigány” képeiben van lehorgonyozva. A „jó cigány” ideája megvalósul, ezzel pedig újrastrukturálódik az önmagáról kialakított kép.

Tovább növeli az új önazonosság pozitív elfogadását – erre is több példát láttunk –, hogy a megváltozott életmód, gondolkodás értékítéletükben erkölcsi fölényt biztosít számukra a korábban őket kirekesztő vallásos világban. Amikor a Bibliával, az abban talált útmutatással és az általuk vállalt vallásos elköteleződéssel, az életükben bekövetkezett radikális változással vetik össze a keresztény életvitelt (úgy általában), könnyű kifogást találniuk. Az identitás szempontjából rendkívül fontos az „én képes voltam ekkora változásra” élménye, miközben mások nem.

Az új közösség mint identitásformáló tényező

A mozgalom kifejezetten etnikai-vallási jellegű – speciálisan a romák felé irányul, rájuk szabott. Értékelésükben különösen fontos, hogy amit itt tapasztalnak, az kifejezetten velük, köztük és értük történik. A mozgalom értékelése számukra abszolút pozitív. Így a mozgalom a saját csoportról és az önmagukról alkotott képüket formálja újra.

Lényeges momentum, hogy rendkívül gyorsan fejlődik a jelenség, ami szintén nagyban meghatározza az érintettek csoportképét. A mozgalomról alkotott képük egyes elemeiben roma nacionalista színben is értelmezhető.¹⁸³ A jelenség gyors terjedésében az Isten romák felé való különös áldását látják. A döntően vallási-etnikai környezet igen erős befolyással bír az érintettek önértékelésére. A mozgalomban szolgáló lelkészek, misszionáriusok maguk is sokat tesznek azért, hogy ezt erősítsék. A gyors növekedés így szintén abszolút pozitív előjelül az érintettek értékítéletében, és az egyén önmagáról és a saját csoportról alkotott képét formálja újra.

Ugyanakkor a gyülekezetek gyakran új kapcsolatrendszerrel is jelentenek (a tagság mintegy 80-90%-a olyan felekezetekhez tartozik, amelyek elismert vallásfelekezetek az országban), amelyben sok a nem roma. Ezáltal gyakran etnikailag vegyes *saját csoport*¹⁸⁴ is létrejön a közösségek hatására. Így néha csak virtuálisan, máskor fizikailag is nem romákkal kerülnek *saját csoportba* a gyülekezet tagjai. Gyakori, hogy a gyülekezet válik a legfontosabb referenciacsoporttá, a tag kvázi elsődleges csoportjává (lásd

¹⁸³ Hallottuk gyülekezetekben a bibliai példát: „Az elsőkből lesznek utolsók, és az utolsókból első” – értve ezt arra, hogy zászlóvivők lesznek a kereszténységben (Mt 20,16 alapján).

¹⁸⁴ A szociálpszichológiából ismert saját csoport vs. mások csoportja (in-group vs. out-group), mint ami az előítélet és az esetleges diszkrimináció kialakításának egyik oka. Lásd még: ALLPORT 1977, TAJFEL 1970).

még GOG, 2008, BLASCO 2000). Ez a változás pedig identitás szempontból az egyik legfontosabb elem. Leginkább azért, mert alig találunk olyan *saját csoportot* (in-group) a romák és nem romák viszonyában, amely egyszerre tudná befogadni a két felet, és eközben mindkettő által elfogadható közös *saját csoport* jönne létre. A gyülekezetben úgy lehet egy csoportban a többségi társadalom tagjaival egy roma, hogy eközben nem kell feladni az etnikai csoport-hovatartozását, sőt büszke lehet rá. Ennek az aspektusnak az értékelése pozitív, és a többségi társadalomról és a magáról, valamint saját csoportjáról alkotott képét formálja újra.

Hogyan foglalhatjuk össze az új identitás legfontosabb jellemzőit?

Az új azonosságtudat központi eleme a megtérés (vallás). Az internalizált vallási mezővel új értelmezési keret jön létre, amely kihat az érintett teljes életére, gondolkodására, döntéseire, etikai viszonyaira.

1. Többségében megerősíti a saját csoporthoz tartozást. Nem teszi feltétlenül konfliktusossá a kettős vagy többes identitást, sőt új elköteleződést hoz létre a saját csoport felé. Egyébként aligha lenne magyarázható a mozgalom gyors fejlődése.
2. Kialakítja az érintettekben a „jó cigány” képet, erősítve ezzel az önfogadást, és a saját csoport elfogadását. Erősíti a „jó példa vagyok” képet.
3. A többségi társadalomhoz való kötődést erősíti. A gyülekezeti lét általában sok nem roma kapcsolatot is eredményez, mégpedig elfogadó, toleráns kapcsolatot.
4. Közös saját csoportot hoz létre a többségi társadalom egyes tagjaival, ami erősíti az önreprezentációját és a többségi társadalomhoz kötődését.
5. A jelentős életviteli és erkölcsi változás pozitív hatással van a családokra és a nem vallásos roma közösségi kapcsolatokra is.

Az azonosságtudat kulcsa

Az új tapasztalat kulcsszereplője az a számukra mindenekfelett álló Isten, aki elfogadja őket minden fenntartás nélkül, és aki ezzel egy időben azok felett is áll, akik diszkriminálják (eddig diszkriminálták) őket. Az istenélmény lényegi jellemzője az abszolút hatalom, a jóság, a változásnélküliség és a tévedhetetlenség, amely garanciája annak, hogy ami történik, az csak jó és hiba nélküli lehet.

Az istenélmény egyfajta hídként funkcionál, csökkentve a többes identitásból származó feszültséget, amely az új identitásban sem tűnik el. Azonban az új értelmezési keretben a régi viszonyokat felülírja, újrakeretezi a transzcendensben kialakított új értékrend. A változás kapcsán identitásuk legerősebben már a mindent megoldani képes és mindenkit nagyon szerető természetfeletiben rögzül.

Sokan elmondják, hogy megtérésük előtt morális iránymutatás nélkül éltek, bűnösen, megtérésük után azonban szilárd erkölcsi alap jött létre az életükben. Ez az alap abszolút, nem változik az idővel, térrel, etnikummal, vagyis biztos és erős. A megtérés

után mindent ezen a szűrőn keresztül vizsgálnak és értékelnek. Ez a végső szó. Ez legitimálja a döntéseiket, életüket, akár felülírva a korábbi szokásaikat, hagyományait is.

Vallásos keret, etnikai színezettel

Az új vallásos keret, amely a radikális változások és az önazonosság módosulásában születik, önmagában semmilyen etnikai színt nem hordoz. Gyakorlatilag mindenki hasonló változásokon megy át, aki az itt bemutatott megtérésen átesik.

Miért beszélünk mégis etnikailag színezett, új vallásos keretről?

Mert a misszió által megalkotott vallásos térben olyan új szegmense jön létre a vallási szférának, amelyre nem ismerünk korábbról példát. A cigánymisszióban a romák megvalósulni látják mindazt, amit korábban a vallások, felekezetek megtagadtak tőlük: intézményeket (saját imaházak), papokat, vallási élményt, elfogadást stb. Etnikai alapon értelmezhető gyülekezetek, közösségek, zenei stílusok, istentiszteleti formák jönnek létre.

Ez a fő oka annak, hogy a cigánymissziót a korábbi kezdeményezésektől elkülönülő jelenségként határozzuk meg, valamint, hogy minden felekezeti hasonlósága ellenére nem egyszerűen a felekezetek „rendes” missziójaként, hanem etnikai mozgalomként tekintünk rá.